

Лекція № 1 з курсу «Семінар: світова економіка»

Тема. Предмет і структура курсу «Семінар: світова економіка»

План лекції:

1. «Семінар: світова економіка» як наука і як навчальна дисципліна.
2. Відкритість економіки як визначальна риса існування «міжнародної економіки», основні рівні відкритості економіки.
3. Предмет дослідження міжнародної економіки.
4. Основні методи та принципи наукових досліджень у міжнародній економіці та особливості їхнього застосування.
5. Складові теорії міжнародної економіки.
6. Основні форми міжнародних економічних відносин.

1. «Семінар: світова економіка» як наука і як навчальна дисципліна

Семінар: Світова економіка є нормативною дисципліною і засвоєння основних тем курсу повинно надати майбутнім фахівцям ґрунтовні знання з формування системи знань з міжнародних економічних відносин, форм і методів і основного інструментарію міжнародної економічної діяльності, практики здійснення міжнародної діяльності та проходження даних процесів в Україні. Даний курс спирається на вивчення політичної економії і мікроекономіки, макроекономіки, історії економічних вчень та інших дисциплін. Важливість курсу визначається сучасними умовами розвитку світового господарства та необхідністю інтеграції України як самостійної держави в світове господарство. Основна увага приділяється сучасними тенденціями розвитку світового господарства, конкретним формам міжнародних економічних відносин, розвитку міжнародного економічного співробітництва, проблемам міжнародної економічної інтеграції та участі України в цих процесах, аналізу подальших шляхів інтеграції України в світове господарство.

Мета викладання навчальної дисципліни – вивчення особливостей і закономірностей формування та функціонування промислових комплексів як територіальних структур сучасного господарства.

Основні завдання вивчення дисципліни:

- ознайомити із сутністю й тенденціями інтернаціоналізації світової економіки;
- вивчення форм, методів, суб'єктів і рівнів міжнародної економічної діяльності;
- навчити правильно використовувати принципи вивчення середовища розвитку світової економічної системи;
- виявити особливості практики здійснення і механізмів регулювання економічних процесів з використанням світового досвіду;
- набуття вмінь аналізувати й оцінювати світогосподарські явища і процеси у контексті національних інтересів України;
- навчити використовувати отримані знання на практиці для розробки стратегії розвитку як окремих підприємств так і національних економік в умовах сучасної світової економічної системи.

У науковій літературі та повсякденному житті широко використовуються поняття «світова економіка», «світове господарство», «міжнародна економіка», проте єдиного розуміння цих термінів немає. Іноді світова економіка трактується як міжнародні

економічні взаємини, як універсальна зв'язок між національними господарствами. У цьому випадку з поля зору випадає виробництво, яке багато в чому визначає міжнародні економічні взаємозв'язки.

Тому систему міжнародних економічних відносин, з погляду сучасної економічної науки, можна називати міжнародною економікою, а під світовою економікою доцільніше мати на увазі все світове (глобальне) господарство в цілому.

Світове господарство (світова економіка) – глобальний економічний організм, що являє собою сукупність національних господарств, пов'язаних одне з одним системою міжнародного географічного поділу праці, а також економічними та політичними відносинами, котрі підпорядковуються об'єктивним законам ринкової економіки.

Світове господарство належить до числа складних відкритих систем і саме є як би підсистемою єдиної глобальної соціально-економічної системи світу. Воно характеризується множинністю складових її елементів, ієрархічністю, багаторівневістю, структуризацією. Складовими системи світового господарства є земля, праця, капітал (класичні фактори виробництва), які в системно-структурному відношенні являють собою: територію, природно-ресурсний потенціал, робочу силу, капітал, інфраструктуру, технологію.

2. Відкритість економіки як визначальна риса існування «міжнародної економіки», основні рівні відкритості економіки

В умовах дії сильних інтеграційних тенденцій у світовому економічному просторі принципово змінюється положення окремих національних господарств як складових глобального світового господарства. Протягом усієї попередньої історії (до другої половини XX ст.) їх розвиток визначався, переважно, ендегенними (тобто внутрішніми) чинниками. У сучасних умовах національні господарства практично всіх країн світу відчувають значний вплив екзогенних (зовнішніх) факторів.

Національну економіку, інтегровану в світове господарство, що активно й широко реалізує переваги міжнародного розподілу праці, використовує різноманітні форми сучасних світогосподарських зв'язків, називають відкритою економікою. Це така економіка, всі господарюючі суб'єкти якої можуть без обмежень здійснювати зовнішньоекономічні операції.

Критеріями відкритості на макрорівні є:

- а) зовнішньоекономічна спеціалізація країни;
- б) співставленість пропорцій вітчизняних і світових цін на основні товари;
- в) міжнародна конвертованість національної валюти.

На мікрорівні:

- а) вільний вихід підприємств усіх форм власності на зовнішні ринки товарів, послуг і капіталів, включаючи вільний вибір зарубіжних партнерів;
- б) перетворення зовнішньоекономічної діяльності в органічну складову господарської діяльності підприємств.

Економічна відкритість країни має два аспекти: функціональний та торгово-політичний. Функціональна відкритість – це міра участі національної економіки в системі МПП і, відповідно, міра залежності її відтворювального процесу від зовнішньоекономічних зв'язків. Міра чи ступінь функціональної відкритості вимірюється такими показниками:

- 1) експортна квота (вартість експорту щодо ВВП);

2) процентне співвідношення обсягу зовнішньоторговельного обороту (експорт + імпорт) до ВВП;

3) обсяг експорту в розрахунку на душу населення;

4) коефіцієнт спеціалізації (спеціалізація за «нішами»).

Торгово-політична відкритість національної економіки визначається мірою лібералізації трансграничних переміщень товарів, послуг, капіталів та робочої сили.

Як правило, на ранніх етапах індустріалізації країни дотримуються політики «закритих дверей», а в міру її розвитку переходять на більш ліберальні позиції: спочатку щодо ринків промислових товарів, потім – сільськогосподарських товарів та ринків послуг, нарешті – національних фінансових ринків.

Створення (в результаті Уругвайського раунду переговорів) Світової торгової організації (СТО), яка почала функціонувати в 1995 році, є якісним кроком у напрямі створення більш ліберального порядку на світовому ринку. Згідно з прийнятими рішеннями до 2000 року середній рівень митних тарифів індустріальних країн повинен знизитись до 3,8 %. При цьому частка промислових товарів, які будуть ввозитись до цих країн без обкладання митом, зросте більш ніж вдвічі – з 20 до 44 %.

Існують частково відкриті національні господарства, групи національних господарств, між якими існує повна відкритість, але уже немає (майже) країн, національні господарства яких були б повністю відірвані від світового господарства.

Сучасні глобальні процеси руйнують національну замкненість, прискорюючи транскордонні товарні та фінансові потоки, міжнародний рух капіталу та міграцію робочої сили. Глобалізація надає новий вимір світовому ринковому господарству та зумовлює його нові кількісні та якісні характеристики, які проявляються у постійному русі національних господарств до все більшої відкритості. Науковці неоднозначно оцінюють наслідки глобалізації та пов'язаної з нею відкритості економіки для України.

У сучасній економічній літературі поняття «відкритість» національної економіки пов'язується з відносинами, що визначають умови розширення та межі можливостей економічної системи у розвитку міжнародного співробітництва. З позицій економічних теорій неолібералізму «відкритість» – це вільний рух товарів, капіталу, людських ресурсів та знань, які передають технології і веде до економічного зростання в усіх країнах.

Відкрита економіка, тобто національна економіка з високим ступенем включеності в міжнародні економічні відносини, сприяє поглибленню міжнародної спеціалізації й кооперування виробництва; раціональному розподілу ресурсів залежно від ступеня її ефективності; поширенню світового досвіду через систему зовнішньоекономічних відносин; зросту конкуренції на внутрішньому ринку, який стимулюється конкуренцією на світовому ринку.

З іншого боку, із зростаючою «відкритістю» економіки пов'язані нові небезпеки макроекономічного характеру, оскільки національні господарства, все більш інтегруючись у світову економіку, стають легко вразливими щодо всіляких зовнішніх негараздів. Стихійна відкритість, особливо для країн з перехідною економікою, не тільки не сприяє економічному розвитку, але, і є погрозою економічній безпеці.

Ідентифікація рівня відкритості продовжує залишатися досить дискусійним питанням у комплексі суспільно-економічних та політичних наук. До кількісних індикаторів відкритості можна віднести питому вагу експорту та імпорту у валовому внутрішньому продукті (ВВП). Їх комбінація дає уявлення про масштаби зв'язків окремих національних економік зі світовим ринком. До числа більше комплексних показників відкритості звичайно відносять зовнішньоторговельну квоту, яка

представляє собою питому вагу зовнішньоторговельного обігу у ВВП. Україна належить до країн з високою експортною (до 60%) і імпоротною (більш 50%) квотами у валовому внутрішньому продукті і цей показник має тенденцію до збільшення.

Під відкритою економікою розуміється таке господарство, напрямок розвитку якого визначається тенденціями, що діють у світовому господарстві, а зовнішньоекономічні зв'язки посилюються, при цьому зовнішньоторговельний обіг досягає такого рівня, коли він починає стимулювати загальний економічний зріст. Вважається, що він починає робити стимулюючий і гальмуючий вплив на господарство з того моменту, коли він досягає рівня близько 25% до валового внутрішнього продукту. Прив'язування у світовій практиці «відкритості» економіки до 25% частки зовнішньоторговельного сектору у структурі ВВП більш обґрунтоване для застосування у розвинутих країнах світу, але обмежене щодо перехідних країн, де «відкритість економіки» пояснюється лише високим ступенем енергозалежності, наявністю відсталих енергоємних та матеріалоємних технологій.

Для комплексної оцінки залучення країн світу до процесів глобалізації консалтинговою компанією А.Т.Кearney та журналом Foreign Policy публікується Індекс Глобалізації, який слугує індикатором відкритості економіки. Індекс Глобалізації синтезує чотири показники:

- економічна інтеграція - обсяг міжнародної торгівлі, інвестицій та різного роду виплат (у т.ч. зарплат), що здійснюються з перетинанням державних кордонів;
- персональні контракти, зокрема, міжнародні поїздки і туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень та переказів;
- розвиток глобальних технологій, а саме кількість користувачів Інтернету та кількість інтернет-сайтів;
- включення в глобальні політичні процеси, зокрема членство у міжнародних організаціях, участь у миротворчих місіях, міжнародні угоди та кількість посольств.

3. Предмет дослідження міжнародної економіки

Предметом міжнародної економіки є:

- закономірності функціонування і розвитку в міжнародному масштабі ринкової системи організації господарського життя;
- закономірності формування сукупних попиту і пропозиції на товари та фактори виробництва, що перебувають у міжнародному обігу;
- інструменти аналізу і програмування відкритої національної економіки, зокрема її реального, бюджетного, грошового і зовнішнього секторів в умовах їх взаємодії з економікою інших країн;
- тенденції розвитку міжнародних фінансових ринків і механізмів, які обслуговують функціонування міжнародної економіки;
- інституційна структура регулювання міжнародної економіки, принципи її формування, тенденції розвитку та методи удосконалення.

4. Основні методи та принципи наукових досліджень у міжнародній економіці та особливості їхнього застосування.

Наукові дослідження в міжнародній економіці в основному базуються на тих самих методах та принципах, що й в інших економічних науках, модифікованих з урахуванням

специфіки взаємодії особливих економічних суб'єктів - міжнародних за характером. Серед основних таких методів визначають:

1. Метод-наукових абстракцій - як і в інших науках, використовується для усунення другорядного з метою пізнання основного. Особливість полягає в тому, що інколи необхідно абстрагуватись від конкретних національних економічних процесів, щоб пізнати дію міжнародних економічних законів.

2. Метод аналізу та синтезу, - за яким аналізуються окремі елементи цілісної системи, а зроблені узагальнення по кожному елементу об'єднуються (синтезуються) в одне ціле системне узагальнення.

3. Методи мікро- та мікроаналізу, - за яким пошуки проводяться, з одного боку, на рівні конкретних міжнародних товарів і факторів їхнього виробництва, а, з іншого боку, на рівні національних економік і світового господарства в цілому в умовах глобалізації фінансових ринків. Відповідно при цьому використовуються такі інструменти макро- та мікроаналізу, як порівняння показників економічного зростання, з'ясування стану макроекономічної рівноваги, визначення циклічності міжнародного розвитку тощо.

4. Методи історичного і логічного - дають змогу вивчати історичні етапи розвитку конкретних міжнародних економічних відносин, визначаються тенденції їхнього розвитку, передбачаються можливі варіанти подальшого перебігу подій.

5. Економіко-математичні методи - за допомогою яких визначаються кількісні показники, використовуються функціональні підрахунки.

6. Статистично-графічний метод - є основою для порівняння кількісних показників.

7. Метод моделювання - є особливо важливим для міжнародних економічних досліджень, оскільки тут не може широко застосовуватись експериментальний підхід. Моделювання набрало ваги з часу широкої реалізації комп'ютерного потенціалу. Моделювання базується на використанні попередніх методів і є важливим для прогнозування розвитку того чи іншого міжнародного явища.

Саме належність до методологічних принципів наукового апарату і до закономірностей міжнародного економічного життя висуває на передній план метод моделювання, адже міжнародні економічні зв'язки найбільш ефективно можуть бути відображені за допомогою моделей.

Модель - це спрощений опис реальності або, по-іншому, точний опис уявної спрощеної економічної ситуації. Моделі використовують для аналізу економічної дійсності, завдяки тому, що модель відображає дійсність на основі зв'язків між найбільш важливими економічними змінними. Моделі можна оформити по-різному: вербально, за допомогою діаграм, на основі функціональних залежностей, таблиць. У міжнародній економіці моделі використовують для розв'язання таких завдань:

- визначення причин виробничої спеціалізації і виникнення міжнародних зв'язків та обміну.

- аналізу механізму міжнародних взаємозалежностей і визначення їх характеру.

- аналізу ефективності взаємодії міжнародних економічних суб'єктів та визначення кількісних параметрів їх здобутків та втрат.

Методологія міжнародної економіки використовує загальні мікро- і макроекономічні принципи у сфері економічних взаємовідносин між суверенними державами. Це зумовлює специфічні прояви основних методологічних принципів:

Перший принцип - це принцип відкритості економіки. Він означає, що між країнами існують економічні зв'язки, для яких немає перепон, а якщо вони і виникають, то дуже незначні і, крім того, керовані.

Другий принцип - принцип міжнародної мобільності (переміщення, рухливості) товарів та факторів виробництва. Тут важливо мати на увазі, що переміщення факторів виробництва може здійснюватись як безпосередньо, так і опосередковано (торгівля фінансовими засобами тощо).

До третього принципу слід віднести розуміння нормального стану міжнародної економіки як стану міжнародної рівноваги.

5. Складові теорії міжнародної економіки. Основні форми міжнародних економічних відносин

У теорії міжнародної економіки виділяють три складові: чиста теорія міжнародної торгівлі, теорія міжнародної торговельної політики та монетарна теорія міжнародної економіки.

1. Чиста теорія міжнародної торгівлі – вчення про міжнародний обмін національно вироблених товарів і послуг, яке досліджує реальні фактори та їх залучення в торгівлю, відносини міжнародного обміну та вигоду від міжнародної торгівлі. Вона показує, як реальні величини визначають національне виробництво і споживання, міжнародну торгівлю, реальні ціни, доход факторів і національний добробут.

2. Теорія міжнародної торговельної політики – вчення про національне та інтернаціональне регулювання відносин міжнародного обміну, яке базується на аналізі переважно суб'єктивних факторів, що є наслідком дії інститутів. Вона обґрунтовує використання інструментів державного та наддержавного регулювання міжнародних економічних відносин, насамперед відносин міжнародного обміну, розкриває наслідки такого регулювання для країн, що беруть участь у міжнародних трансакціях, і, таким чином, пропонує національним та інтернаціональним інститутам теоретично доведені напрями розвитку міжнародного економічного й торговельного порядку. Теорія міжнародної торговельної політики є продовженням теорії міжнародної торгівлі, тому їх нерідко подають як єдину складову теорії міжнародної економіки.

Чиста теорія торгівлі, теорія торговельної політики і теорія переміщення факторів виробництва посідають центральне місце в міжнародній економіці. Цей блок, як правило, іменують мікроекономічною частиною міжнародної економіки.

3. Монетарна теорія міжнародної економіки – вчення про взаємозв'язок платіжного балансу країни і основних макроекономічних величин, що мають грошовий вимір. На відміну від перших двох складових теорії міжнародної економіки, вона не є їхнім продовженням і представляє другий блок міжнародної економіки, пов'язаний з функціонуванням міжнародних фінансів, з відкритістю національних економік та їхнім зближенням. Цю частину міжнародної економіки прийнято вважати макроекономічною.

Та це не означає, що теорія міжнародної економіки дублює мікро- і макроекономіку, вона відображає інші умови. Одні й ті самі процеси набувають іншого змісту залежно від того, де вони відбуваються - всередині національної економіки чи за її межами. Адже слід брати до уваги:

- 1) суб'єктів економічної діяльності різних країн;
- 2) наявність перепон на кордонах цих країн для вільного руху ресурсів;
- 3) багатоманітність валют;
- 4) різницю в правових нормах, традиціях, культурах;
- 5) відмінність у політичних системах тощо.

Тобто, міжнародна економіка (функціонально) складається з:

- ♦ міжнародної мікроскопоміки;

♦ міжнародної макроекономіки.

Така послідовність не випадкова. Історично склалося так, що відносно самостійні частини міжнародної економіки формувалися саме в такій послідовності. Міжнародна торгівля товарами та факторами виробництва була історично першою та до певного часу головною формою міжнародних економічних відносин. Лише наприкінці XX століття вона втратила провідну роль, яку почали займати різноманітні форми міжнародних фінансових операцій. Вивченням закономірностей міжнародного руху товарів та чинників їхнього виробництва як раз і займається міжнародна мікроекономіка. Окремі країни в міжнародній мікроекономіці розглядаються як первинні одиниці, подібно домогосподарству чи фірмам в традиційній мікроекономіці, а міжнародна валютно-фінансова система - як засіб обслуговування руху товарів та чинників виробництва. Розгляд в міжнародній мікроекономіці інтеграційних процесів зумовлений тільки тим, що вони у своїй розвинутій формі передбачають посилення лібералізму у міжнародному русі як товарів, так і чинників виробництва.

Отже, міжнародна мікроекономіка - це розділ міжнародної економіки, який займається вивченням міждержавного руху товарів та факторів їхнього виробництва, тобто вивченням поведінки ринку окремого товару та його основних характеристик.

6. Основні форми міжнародних економічних відносин

Міжнародні економічні відносини (МЕВ) як комплекс економічних відносин, що зв'язують суб'єкти світової економіки і заснованих на міжнародному поділі праці, мають такі основні форми.

- 1. Міжнародна торгівля товарами, послугами, технологіями.** Являє собою оплачуваний сукупний оборот товарів, послуг, технологій між країнами світу. До основних тенденцій відносяться, по-перше, зростання масштабів міжнародної торгівлі, викликаний діяльністю транснаціональних корпорацій, по-друге, якісні зміни внаслідок розвитку науково-технічної та інтелектуальної діяльності.
- 2. Міжнародна міграція робочої сили.** Проявляється в переміщенні населення в працездатному віці з метою отримання роботи поза країни проживання протягом певного часового періоду.
- 3. Міжнародний рух капіталу.** Пов'язано з міграцією капіталів між країнами, в основному підприємницьких і позичкових.
- 4. Міжнародні валютно-фінансові відносини.** У міжнародній практиці склався порядок міжнародних валютнофінансових угод між суб'єктами МЕВ. Він визначається міжнародними угодами і заснований на розвитку грошового обігу та міжнародного поділу праці.
- 5. Міжнародна економічна інтеграція.** Серед типів інтеграції виділяють три групи: двосторонні інтеграційні об'єднання, багатосторонні і континентальні.
- 6. Міжнародне співробітництво у вирішенні глобальних проблем.** Проявляється у спільних діях всього світового співтовариства щодо подолання бідності та відсталості, вирішенню екологічної, демографічної, продовольчої проблем, підтримання миру та боротьбі з тероризмом, сприянню у розвитку людського потенціалу.

На основі сталого розвитку міжнародних економічних відносин формується світовий ринок, що представляє собою систему проникнення економік одних країн в

національне господарство інших. До найбільш значущих особливостей МЕВ відносяться наступні:

1) економічні відносини охоплюють значне територіальний простір, що виходить за національні кордони;

2) МЕВ втягують у світогосподарські зв'язки додаткові за обсягом і набору ресурси;

3) відбувається переміщення ресурсів, факторів виробництва та його результатів за межі окремих країн і інтеграційних угруповань в глобальних масштабах;

4) в МЕВ діють особливі механізми та інструменти (фінансові, валютні, митні, страхові, кредитні та ін.).

Більш докладно форми міжнародних економічних відносин будуть розглянуті в наступних розділах.